

metaphysica tamquam ex materia et subjecto praeexistente, quia in abstracto est nihil, et in concreto caret entitate aliqua absoluta extra conceptum divinum: sed potius dicendum, res a Deo creari ad normam earum possibilitatis sive metaphysicae essentiae, juxta conceptus divinae sapientiae; ergo producantur revera ex *nihilo simpliciter*. Vide dicta in Ontologia (1).

80. Opponunt II°. Creatio est impossibilis. Nam 1°, actio cujus terminus est nihil, foret simul actio et non actio. 2°. Ex nihilo nihil fit. 3°. Philosophus non debet admittere, quod nequit concipi. 4°. Si Deus aliquid ex nihilo produceret, acciperet illud ubi non erat.

Resp. *Nego ant.* Ad 1°. *probat. Dist.* actio cujus terminus tam praeexistens quam ipsi coexistens est nihilum, foret simul actio et non actio, *conc.* si tantum praeexistens est nihilum: *nego* Actio quidem debet recipi in subjecto, at sufficit ut recipiatur in subjecto coexistente ipsi actioni; sic enim non terminabitur ad nihil simpliciter, sed tantum ad nihil praeexistens (2).

Ad 2°. *Dist.* pariter: ex nihilo tamquam ex subjecto vel materia praeexistente nihil fit, *conc.* ex nihilo tamquam termino a quo, *subdist.* virtute finita, *conc.* infinita, *nego*.

Ad 3°. *Dist.* Philosophus non debet admittere quod nequit concipi, id est aliqua ratione intelligi, *conc.* quod nequit imaginari, *nego*.

Ad 4°. *Nego ant.* Vis creans non destituitur absolute termino actionis; sed tantum termino praeexistente, terminus vero coexistens actioni est ipsa res producta. Hoc non est agere, et simul non agere sed agere sine termino physico praeexistente actionis. Manifeste autem increduli hallucinantur, dum nihilum considerant vel pro loco, unde res extrahitur, vel pro materia in opus adhibita: hoc utique absurdum est et concipi non potest: sed creatio est actus divinae voluntatis faciens existere quod antea neque in se neque in subjecto praeexistente quidquam erat, cujus actionis licet ne-

(1) Art. 2. nn. 15. 16. 17. et seqq.

(2) Advertendum est, hanc aut similem expressionem, e. g. *actio debet recipi in subjecto*, esse tantum metaphoricam quando sermo est de actione creandi; haec enim non est *emanatio* quaedam virtutis quae ab agente transeat in opus, sed simplicissimus divinae voluntatis nutus, cui incomprehensibili ratione statim respondet totum *esse physicum* rei, prout fuerat ab intellectu divino apprehensum

queat imaginari modus, intelligitur tamen existentia, nullam contradictionem involvens, siquidem non debet fieri ita, ut res accipiatur ubi non erat; nihilum enim antecedens non est depositum quoddam ex quo res creandae extrahuntur.

ARTICULUS II.

DE CONSERVATIONE.

81- Conservatio, sicut et concursus, de quo in sequenti articulo loquemur, sunt velut fundamentum divinae de rebus providentiae: nisi enim creaturae in suo *esse* conservarentur, viresque operandi expeditas haberent, nullus providentiae locus adesset. Est autem conservatio efficienter spectata, ut eam communiter definiunt, *continuata rei creatio*; nam effective accepta, est ipsa continuatio existentiae entis creati. Sed definitio illa, si materialiter spectetur, pravum sensum habere potest, sicut revera Bayle (1) ea abutitur, quasi nempe singulis instantibus res creatae in nihilum reverterentur, et iterum per novam creationem ad existentiam redirent, quo, praeterquam quod ipsa continuationis existentiae notio destrueretur, plura insuper adstruerentur absurda (2). Hoc unumitaque tan-

(1) *Diction. hist. et crit.* tom. 3. art. *Pyrrhon*, sub finem notae B.

(2) Tali absurda conservationis ejusque definitionis significatione supposita, Bayle loco indicato, scepticorum vindicias revera assumit, promovendo videlicet absurdissimam dubitationem circa identitatem subjecti nostri cogitantis, quasi nempe singulis momentis seu instantibus essemus propter novam creationem alii vel diversi a nobismetipsis. Quod, ut patet, propter eandem rationem valet quoque et quidem potiori jure, ad elevandam certitudinem nostrae cognitionis de permanenti aliarum rerum extra nos existentia, reducitque omnes nostras objectivas cognitiones ad meras apparentias seu phaenomena. Verum hypothesis istius absurditas adeo est manifesta, ut dato quod et intimo sensu nostram existentiam percipiamus, et constantes ideas de aliis rebus cum rationali propensione eas referendi ad extra habeamus, nequidem ab omnipotentia divina unquam verificari posset. Nam si ego nunc cogitans sim distinctum ac diversum subjectum ab illo, qui cogitavit instanti immediate praecedenti, et cogitabit instanti mox futuro, qui fieri potest absque intrinseca repugnantia, ut valeant ad invicem tamquam mea uniri, instantia praecedentis exis-

tum significat, quod entia contingentia eandem habeant necessitatem voluntatis divinae ut existentiam continuant, quam habuerunt ut existere inciperent; quod idem actus divinae voluntatis qui illa conservat, sufficeret etiam ad eorum creationem, si nondum existerent; quique si cessasset, etiam existentia eorum desineret, seu annihilaretur. Hoc sensu itaque conservationem entium Deo vindicamus: ubi hoc etiam juvat advertere, quod aliud sit durationem *in esse*, seu continuationem existentiae rei alicujus, esse ipsam existentiam continuatam, seu non esse aliquid ens ab existentia ipsa realiter distinctum, sicut probavimus superius (1); aliud vero, continuationem existentiae rei contingentis egere ratione sufficiente extrinseca seu causa, quod nunc tantum contendimus, quodque priorem non destruit doctrinam.

PROPOSITIO.

Deus virtute sua conservat in esse omnia entia creata.

82. Dependuntia entium contingentium quoad existentiae continuationem ab actu divinae voluntatis, evidenter suadetur sequentibus argumentis:

1°. Existentia entis contingentis secundo vel tertio durationis momento, nullum necessarium nexum habet cum duratione primi momenti, sicut existentia primi momenti cum mera possibilitate praecedente: nam quod natura sua est contingens, tale est pro quocumque momento; ergo sicut ratio sufficiens transitus a possibilitate ad existentiam reponitur unice in actu divinae voluntatis, ita etiam in eodem actu reponenda est ratio sufficiens transitus ab uno ad aliud momentum subsequens existentiae, seu continuationis ejusdem.

2°. Si talis actus divinae voluntatis ad conservationem

existentiae *non-mearum* cum praesenti instanti, quod tantum est *meum*? Similiter, si ideis constantibus de objectis extra nos non respondet constans eorumdem objectorum permanentia, nonne ideae hae aequae prorsus nullam quoque objectorum realem existentiam respondentem habere possent? At hoc repugnat propter invincibilem rationalis naturae, cujus Deus auctor est, propensionem; ergo et illud pari ratione repugnare, et nec ab ipso Deo fieri posse dicendum est. Vide quae diximus in Logica, part. 2. art. 3. n. 45. et art. 8. n. 69.

(1) Cap. praecedenti art. 2. prop. 2. n. 42.

non esset necessarius, posset concipi res existentiam continuare, cessante etiam voluntate divina de ejus existentia: hoc vero est absurdum; cum propter independentiam, in qua ens contingens constitueretur, tum etiam quia hujus continuationis ratio sufficiens nequit reponi in essentia existente sive in existentia ipsius entis, ut nuper dictum est; nec in attributis et modis, quia cum haec non sint entia per se existentia et realiter distincta ab ipsa substantia et essentia, ut sic existente, eorum continuata existentia non efficit, sed supponit continuationem existentiae ipsius substantiae sive subjecti, cujus sunt attributa et modi. Neque reponi potest in essentia metaphysica sive possibili, aut in alio quocumque ente contingente, quia possibilitas est quid minus quam existentia; et omne ens contingens non continet rationem sufficientem propriae conservationis, unde poterit quidem alteri esse medium conservationis, nunquam tamen constiuet rationem sufficientem adaequatam continuationis existentiae ejusdem. Non enim negamus, pleraque entia materialia, praesertim vegetabilia et animata, dissolutione sua aliis medium praebere conservationis; at cum nexus inter tale medium et continuationem existentiae sit pariter contingens, ratio sufficiens adaequata utriusque non nisi in actu divinae voluntatis inveniri potest.

83. Opponunt. Artefacta hominum non egent virtute artificum ut conserventur; ergo neque opera Dei debent egere conservatione; secus minus perfecte ageret Deus, quam homines.

Resp. *Nego conseq. et ration. additam.* Discriminis ratio patet, quia homines non educunt aliquid *ex nihilo subjecti*, sed tantum *ex nihilo sui*; ergo ut artefacta conserventur sufficit, ut modificationes subjecto superinductae non pereant, ad quod auctor ipse naturae providit, subjectum ipsum diversasque ejus proprietates conservando, quae modificationum amissionem impediunt: e contra cur subjectum et proprietates conserventur, ratio sufficiens reddi nequit, nisi ad Creatoris voluntatem recurramus; qui insuper non poterat efficere ens contingens a se independens.

Dices: Si conservatio entium efficienter accepta consistit in permanentia, ut sic dicam, actus voluntatis divinae creantis, ergo in omissione ejusdem actus consistet *annihilatio*,

id est, in aliquo negativo; ergo annihilatio non postulat vim infinitam, contra id quod supra [1] dictum est.

Resp. *Dist. 1^m conseq.*, ergo in omissione, id est, in aliquo negativo objective, *conc. subjective, nego.* Sunt qui ad annihilationem postulant vim *simpliciter positivam*, quasi nempe requireretur actus positivus et veluti novus oppositus, quo Deus destrueret *esse rei* prius productum; sed iste modus concipiendi annihilationem est perquam materialis, et supponit velut multiplicationem actuum in Deo, atque exigentiam quamdam essendi ex parte entis contingentis, quod nequit admitti; sicut etiam nequit dici simpliciter annihilationem consistere in *mere negativo*, quasi ens desineret existere ratione sui et veluti nihil agente Deo: tunc utique annihilatio sub nullo respectu postuleret vim infinitam; sequeretur enim per se ex ipsa natura contingentis. Quod si existentia contingentis, tam in *esse* quam in *desinere*, ab actu divinae voluntatis pendere dicatur, sicut revera est, jam licet cessatio existentiae contingentis sit objective quid mere negativum, tamen quia haec aliter fieri non poterat nisi Deus actu voluntatis suae, quo illud ens conservat, statueret simul tantum ad tempus illud conservare, ex parte Dei seu subjective haec annihilatio est quid positivum et ejusdem infinitatis ac ipsa vis creans.

ARTICULUS III.

DE CONCURSU.

84 Dependencia entium contingentium *in agendo* ab actu divinae voluntatis constituit *concursum* Dei. Verum actus divinae voluntatis ita potest influere in actionem creaturae, ut conservando ejus *esse* et vires expeditas reddendo, ipsam operationem veluti ei relinquat et haberetur concursus tantum *mediatus*; vel ita, ut cum ipsa creatura operante operetur, et foret concursus *immediatus*, qui dicitur etiam *generalis*, quatenus ad omnes prorsus actiones entium contingentium se porrigit, et *physicus*, quatenus respicit physicam dumtaxat entitatem actionum, ad distinctionem *moralis* et *particularis* concursus, quo Deus suadendo, hortando, vel intrinsecus pias motiones producendo incitat tantum ad actiones *moraliter* bonas et honestas, de quo con-

(1) Art. proxime praeced. n°. 78.

curso nulla saltem philosophica instituitur quaestio: concursus autem *physicum* sequens vindicabit propositio.

PROPOSITIO.

Deus virtute sua concurrat immediate ad omnes actiones entium contingentium

85. Concursus iste iisdem fere rationibus suadetur ac conservatio: differt tamen ab ipsa objective, sicut simplex existentia ab activitate. Itaque 1°, cum status activitatis sit quid plus quam status non-activitatis sive simplicis existentiae, meraque agendi potentia vel actus antecedens non habeat necessarium nexum cum operatione sequenti, hinc sicut continuatio existentiae nequit habere rationem sufficientem adaequatam nisi in actu divinae voluntatis, ita nec actualis status activitatis 2°. Status causalitatis in contingentibus, est status realis et vera perfectio; si ergo Deus immediate non influeret in hunc statum, et multo magis in ipsam effectus productionem, jam et causa secunda poneretur quoad hoc independens a Deo, quod et in se repugnat et derogat supremo Dei in res omnes dominio; et posset supponi causa secunda perfecte expedita ad agendum quin imo effectum ipsum producens etiam Deo nolente, quod absurdum (1). 3°. Activitas causae secundae, praesertim principaliter agentis, ab ipsa ejus natura dimanat: si igitur quoad activitatem ejusque exercitium, etiam quoad naturam pro illo instanti fieret a Deo independens. 4°. Effectus in illa hypothesi ita tribueretur causae secundae, ut

(1) In secundo argumento nuper exposito, dum dicitur absurdum esse, ut creatura effectum producat Deo *nolente*, meminisse oportet, loqui nos hic de activitate causae et effectu pro ordine physico et quoad entitatem physicam consideratis: minime enim latet, pro ordine morali et a causa libera frequenter produci effectus quosdam Deo *positive nolente* et prohibente quamvis interim id permittat; et hoc ipso dicimus nos, quod Deus in tali actu physicum concursum relate ad physicam actionis realitatem minime subtrahat, neque possit subtrahere, secus permissio illa foret inanis. Creatura quidem, ut deficiat ab ordine morali, non eget divino concursu, sibi que sola sufficit; sed ut ab hoc deficiendo in ordine physico aliquid praestet, nequit a Deo esse independens, ejusque concursu non egere.

non posset simul spectari velut beneficium Dei, cum interim vires creatae ratione sui possent esse etiam sine tali effectu: ergo admittendus est concursus Dei *immediatus* in omnes actiones entium contingentium(1).

Nec prodest objicere, perfectius esse opus magisque sapientiam artificis manifestare, ut patet, e. g. in horologio, quod sine concursu et jugi assistentia artificis motus suos peragit; ergo a pari. Etenim paritas non valet: artifex namque potest et debet ad leges artis construere machinam, quae usibus necessariis inserviat absque ejus assistentia: ergo si ita non fuisset constructa, argueret imperitiam et insipientiam artificis. E contra Deus nec potest nec debet efficere, ut ens contingens etiam in solo exercitio activitatis desinat esse contingens, ejusque concursu non egeat, cum ad sapientiam divinam non pertineat efficere contradictoria.

86. Atque haec de concursu isto generali et physico apud omnes certa sunt. Quod si causas liberas in specie earumque agendi rationem spectemus, nodus vel maxime difficilis solvendus remanet, quomodo nimirum Deus ad eas concurrendo libertatem non laedat. Interim duo tanquam certa supponimus ex dicendis in Psychologia: 1°, requisita actus *primi proximi* liberae voluntatis non posse habere nexum necessarium cum *actu secundo* secus haberetur profecto necessitas antecedens sive determinatio ad unum, ac tolleretur libertas: 2°, actum secundum sive electionem formaliter spectatam, debere pendere ab ipsa indifferente activitate liberae voluntatis, suarum determinationum dominium habentis; est enim inconveniens, voluntatem *se ipsam determina-*

(1) In quarto argumento advertas oportet, vim ejus nequam elevari ex eo quod etiam in hypothesi Dei *immediate* non concurrentis ad actionem, adhuc effectus tanquam Dei beneficium spectari deberet, propter virium elargitionem et conservationem, seu propter concursum tantum mediatum: etenim data hac *mediata* dumtaxat effectus dependentia atque beneficii ratione, adhuc verum remanet, effectum ejusque productionem quatenus formaliter sunt tales, in dicta hypothesi a creatura seu a causa secunda totaliter pendere, ipsamque de utroque tanquam a se unice dependente posse ex toto gloriari, totumque sibi attribuere; haud secus, ac ille discipulus, qui hausta scientia a magistro aliquod opus scientificum in lucem ederet, quamvis scientiae acquisitionem aptitudinemque disserendi illi accepta referre quodammodo teneretur, operis tamen elucubrationem quatenus est formaliter tale opus, jure meritoque sibi soli ex toto tribueret.

re et esse ab alio determinatam; unde sequitur, non posse concipi concursum Dei in actiones liberas ita influere, ut cum duplici exposita veritate pugnet.

Hoc posito, quidam putant concursum Dei physicum et immediatum directe quidem et positive influere in actiones liberas, quatenus et actum primum proximum reddat expeditum ad agendum, et in ipsa determinatione seu electione cum voluntate creata determinante operetur, indifferenter tamen relate ad formalem actus positionem vel omissionem, ita ut nec voluntatem physice praemoveat, nec determinet, nec ad actum applicet, sed ei pro lubitu determinationem relinquat, in ejusque dominio sitam sit concursum illum specificiter indifferentem ad quodlibet oppositum flectere; praesertim quod idem sit physicum libertatis exercitium in alterutro casu. Alii e contra docent, ipsam specificam et formalem determinationem voluntatis efficienter produci a concursu Dei, ita ut quidquid sit perfectionis in actione libera ab ipso producat: hinc vocant eum *praemotionem physicam*, quae mentes nostras ad singulos actus efficaciter applicat, determinat, praemovet. Libertatem autem non laedi, inquit ipsi, per istam praemotionem, quia scilicet remanet semper in nobis potentia ad oppositum in *sensu diviso*, cum influxus iste physicus prior sit natura, licet non tempore, ad determinationem.

87. Diversitas opinandi circa modum concursus divini ad actiones liberas, non impedit quominus omnes conveniant Deum concurrente non fieri auctorem peccati, aut aequae in bonas ac malas actiones influere. Etenim peccatum, cum sit defectus a regula morum, consistit *formaliter* in mere negativo, sive in *mera privatione* rectitudinis seu conformitatis cum regula morum: *materiale* autem peccati, sive exercitium libertatis, aut objectum in quod tendit et quod prosequitur voluntas, est quid in se physice bonum, ad quod tantum Deus, ut auctor naturae concurrat: illud vero et reprobat, et poenas pro eo intentat, atque relate ad ipsam inordinationem dumtaxat permissive se habet; ergo inordinationis sive deformitatis peccati, Deus auctor non est. Cum autem in actiones moraliter bonas non tantum physice, sed etiam moraliter influat, id est suadendo, alliciendo, etc. patet quoque non eodem modo Deum concurrere ad bonas ac ad malas actiones; ergo concursus Dei non pugnat cum ejus sanctitate.

Ex dictis superius [1] et initio hujus articuli, si advertas quod *agere* Dei in conservatione et concursu similiter ac in creatione, non possit esse aliud quam actus divinae voluntatis seu *velle*, non autem aliquid a Deo dimanans, haud difficile intelligitur quomodo nihil in concursu Dei ad actiones creaturarum habeatur, quod possit spectari tamquam quid physicum *praemovens* et *applicans* creaturas ad agendum vel actum [2]. Intelligitur etiam quomodo hac ratione satis

[1] Art. 1. hujus cap. n°. 78. art. 2. n° 83. in fine.

[2] Ex eadem animadversione, quod scilicet concurrere Dei ad actionem causae creatae nihil aliud sit, quam *velle*, ut e. g. talis causa libera etiam in particulari, seu relate ad hanc singularem determinationem, hic et nunc utatur sua libertate, facile deprehendes, quomodo in prima sententia numero praecedenti indicata, quae statuit et considerat immediatum Dei concursum tamquam conditionem absolute necessariam ad complementum actus primi proximi, et ad transitum ad actum secundum, libertas creaturae illaesa remaneat. Nam Deus quidem vult ut creatura hic et nunc utatur sua libertate, et impossibile foret si Deus non vellet, deficiente scilicet conditione necessaria ad expeditum facultatis usum, ut creatura ageret: at posito quod Deus concurrat seu velit, tunc libera creatura est, quae cum tali concursu deficit ad actus positionem vel omissionem, seu exercet libertatem suam. Neque per hoc concursus Dei statuitur vagus sive versatilis, et ab actu creaturae frustrabilis; siquidem et inter positionem aut omissionem actus non datur medium, verumque est ab aeterno pro statu logico quidnam ex duobus illis sit revera futurum, et Deus etiam antecedenter ad productionem liberae creaturae cognoscit, quamnam determinationem ipsa sit secutura; unde quaecumque liberae creaturae determinatio seu operatio, nec vagum aut versatilem nec unquam frustraneum divinum concursum reddit, vel reddere potest. Similiter nihil proficiunt dicentes, hac ratione statui Deum dependentem a creatura, istiusque liberam cooperationem veluti expectantem: etenim, ut patet, creatura potius statuitur absoluta necessitate dependens in agendo a concursu Dei, quem necessario debet supponere et expectare, ut in actum exire valeat; nisi forte adversarii per hanc Dei dependentiam a creatura, et istius cooperationis expectationem intelligant, quod Deus ipsam formalem actus secundi determinationem seu positionem in arbitrio creaturae relinquat, nec eam antecedenter vel concomitanter ad unum praemoveat et determinet: hoc namque ultro fatendum est, cum in eo nullum lateat inconveniens, et aliunde admitti non possit creatura libera, quae se ipsam determinat ad aliquem actum, et simul ad eundem ad alio sub omni respectu determinatur.

perspicuum fiat quod diximus in Ontologia (1), nihil repugnantiae esse in eo quod causae secundae, licet a Deo in conservatione et concursu dependeant vere nihilominus agant, effectusque ab ipsis provenientes ipsis revera tribui debeant, tamquam a virtute earum intrinseca vel determinatione ab extrinseco accepta dimanantes, ita ut idem effectus, et ex toto pendeat a Deo, id est, ab actu voluntatis divinae, quo non supposito causa secunda nec esset, nec actu operaretur; et ex toto pendeat quamvis diversa ratione, a creatura seu causa secunda, quatenus haec propria activitate, licet dependenti, dat esse formale vel materiale effectui.

ARTICULUS IV.

DE PROVIDENTIA DEI

88. Deistae, Epicurei, et Fatalistae, ut ad instar atheorum voluptatibus quiete indulgere valeant, negant Deum gubernationi hujus mundi se immiscere, sed caeco casu, vel fato quodam ac necessitate omnia dirigi: eorum querelae et blasphemiae videri possunt apud Bartoli (2). Tullio teste (3), Stoici majorum quidem rerum curam Deo demandarunt, non vero minimarum, quasi haec esset illo indigna (4). Horum errorem ex recentioribus acriter propugnavit Cudworth (5). Unicam contra omnes statuimus propositionem; prius tamen innuimus quid sit *providentia*.

Ad rationem perfecti provisoris, qualis certe debet esse Deus, tria requiruntur: 1°, praescientia omnium finium tam particularium, quam generalium, ad quos diriguntur

[1] Art. 6. n. 56. 67.

[2] *Ricreaz. del Savio*, lib. 2.

[3] *De nat. Deor.* lib. 3.

[4] S. Augustinus disserens de Stoicis haec habet: *Quidam eorum, inquit, teram nostram ut quid minimum existimantes, de sublimioribus mundi seu coeli partibus non vero de ipsa, Deum curam habere docuerunt.* Posterioribus temporibus quidam alii etiam ex Judaeis, ut Rabbi Maimonides, saltem bruta animalia, plantas caeteraque inferioris ordinis entia mundana, a divinae providentiae sinu, tamquam quid Deo indignum excludere voluerunt; ut nihil dicam de figmento Cudworthi, naturam quamdam velut generale principium adstruentis, quod minimarum rerum in se ordinem atque rationem praecontineret, et cui tantum Deus praesset.

[5] *Sistem. intellectual.* cap. 5.